

EURALEX XIX
Congress of the
European Association
for Lexicography

Lexicography for inclusion

7-11 September 2021
Ramada Plaza Thraki
Alexandroupolis, Greece

www.euralex2020.gr

**Proceedings Book
Volume 1**

Edited by Zoe Gavriilidou, Maria Mitsiaki, Asimakis Fliatouras

EURALEX Proceedings

ISSN 2521-7100

ISBN 978-618-85138-1-5

Edited by: Zoe Gavriilidou, Maria Mitsiaki, Asimakis Fliatouras

English Language Proofreading: Lydia Mitits and Spyridon Kiosses

Technical Editor: Kyriakos Zagliveris

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2020 Edition

Ενδογλωσσική και διαγλωσσική προσέγγιση της συνωνυμίας. Συγκριτική μελέτη λογοτεχνικών μεταφράσεων με δίγλωσσα και μονόγλωσσα λεξικά.

Ροντογιάννη Α.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ελλάδα

Abstract

Η παρούσα μελέτη προσεγγίζει το επίθετο σύμφωνα με τη ψυχομηχανική / ψυχοσυστηματική θεωρία του G. Guillaume και εστιάζει στις ιδιαιτερότητες τόσο της φύσης του όσο και της λειτουργίας του. Με βάση το ίδιο θεωρητικό πλαίσιο της ψυχομηχανικής, όπως διατυπώθηκε στη σημασιολογική και λεξικολογική της διάσταση, από τους Pottier, Martin και Ricoche, προσεγγίζονται και τα ζητήματα που παρατηρούνται κατά τη μελέτη της συνωνυμίας του. Στόχος μας είναι να ερευνήσουμε τη συμβολή της μετάφρασης στη διαβάθμιση και οριοθέτηση της συνωνυμίας του επιθέτου. Συγκρίνοντας και αντιπαραβάλλοντας τις λογοτεχνικές με τις λεξικογραφικές μεταφράσεις, αλλά και τους ορισμούς των μονόγλωσσων λεξικών, ερευνάται η δυνατότητα άντλησης παραδειγμάτων από έργα έγκριτων μεταφραστών ως μέσο εμπλουτισμού των λημμάτων των δίγλωσσων λεξικών.

Keywords: Ψυχομηχανική, Λεξικολογία, Σημασιολογία, Λεξικογραφία, Μετάφραση

1 Εισαγωγή

Η εργασία αυτή αναπτύσσεται γύρω από τρεις κεντρικούς άξονες. Στο πρώτο μέρος μελετάμε το επίθετο σύμφωνα με τη θεωρία του Gustave Guillaume. Τα επίθετα, αν και εντάσσονται στις τρεις κύριες λεξικές κατηγορίες που αναγνωρίζει ο Chomsky (1975), αφού θεωρούνται μαζί με τα ονόματα ως οι περισσότερο λεξικές λέξεις, παρουσιάζουν κάποιες ιδιαιτερότητες τόσο από τη φύση και τη λειτουργία τους όσο και ως προς τη μελέτη των σχέσεων συνωνυμίας που αναπτύσσουν. Σε αυτές τις ιδιαιτερότητες θα εστιάσουμε στο δεύτερο μέρος μελετώντας τη συνωνυμία του επιθέτου υπό το πρίσμα της ψυχομηχανικής / ψυχοσυστηματικής θεωρίας του Guillaume.¹ Στο τρίτο μέρος επιχειρούμε μια διαγλωσσική μελέτη του φαινομένου αντιπαραβάλλοντας λογοτεχνικές μεταφράσεις με δίγλωσσα γαλλοελληνικά λεξικά. Έχοντας θέσει ως στόχο τη συμβολή της μετάφρασης στη μελέτη της συνωνυμίας, αντλούμε τα παραδείγματά μας από το έργο του Victor Hugo, *Les Misérables* και πέντε από τις αντιπροσωπευτικότερες μεταφράσεις του, ξεκινώντας από την πρώτη του Σκυλίτση (1863) έως και αυτή του Λυκούδη (2000). Παράλληλα με τη διαχρονικότητα του έργου του μεγάλου συγγραφέα που αναδεικνύεται και μέσω της περιγραφικής του δεινότητας, αναδύεται και η διαχρονικότητα των γλωσσικών φαινομένων.

2 Ψυχομηχανική προσέγγιση του επιθέτου

O Guillaume (1883-1960) είναι ένας από τους σημαντικότερους γάλλους γλωσσολόγους, με πλούσιο συγγραφικό έργο. Η πρώτη του μονογραφία εκδόθηκε το 1911, πριν τα *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* του Saussure και το τελευταίο του άρθρο το 1958, μετά τις *Συντακτικές Δομές* του Chomsky. Ο ίδιος φημίζεται για τον ερμητισμό της ορολογίας που εισήγαγε, κάτι που συχνά συνδέεται με τον βαθμό δυσκολίας των θεωριών που διατύπωσε. Στην πραγματικότητα η δυσκολία οφείλεται –εν μέρει– στο γεγονός ότι, ενώ η θεωρία του τοποθετείται στον «αντίποδα της παραδοσιακής γλωσσολογίας» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1978: 311), ανατρέχει στην παραδοσιακή ορολογία για να εκφράσει νέες ιδέες. Στο έργο του οι μελετητές του βρίσκουν στοχασμούς που βασίζονται, εμβαθύνουν και αναδιατυπώνουν στοιχεία της αριστοτελικής θεωρίας (Stefanini 1992). Σύμφωνα με την ψυχομηχανική / ψυχοσυστηματική θεωρία του Guillaume,

η αληθινή πραγματικότητα ενός γλωσσικού σημείου δεν είναι οι ποικίλες και φευγαλέες σημασίες και αποχρώσεις που προκύπτουν από τη χρήση του, αλλά η αναλλοίωτη πράξη της σκέψης που υπάρχει πριν από αυτήν. Ο Guillaume προχώρησε έτσι στη γνώση των φαινομένων που βρίσκονται στο επίπεδο βάθους, όπου στηρίζεται η κατασκευή (και όχι δομή) της γλώσσας (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1978: 311).

Στην ψυχομηχανική, η βασική έννοια της αναφοράς σχετίζεται με την απολύτως γενική κίνηση στο λόγο, σύμφωνα με την οποία παντού και πάντα υπάρχει φορέας σημασίας και αναφορά αυτού του φορέα σε μια βάση. Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: η λέξη, σε κάθε περίπτωση, είναι φορέας σημασίας και αναζητά μια βάση στην οποία θα αναφερθεί (*DTSL*², 1996: 229). Αυτός ο μηχανισμός που της αποδίδεται και στον οποίο οφείλεται, είναι κατά ένα μεγάλο μέρος ο προορισμός της, καθώς μέσω αυτού κατηγοριοποιείται και γίνεται αυτό που ονομάζουμε μέρος του λόγου. Όταν μιλάμε γίνεται πάντα λόγος για κάτι, που είναι αυτό για το οποίο μιλάμε, δηλαδή το υποκείμενο, στο οποίο αναφέρεται το κατηγορήμα, αυτό που λέμε. Το υποκείμενο είναι η βάση της σκέψης. Είναι αυτό στο οποίο στηρίζεται ο φορέας της σημασίας (το κατηγορήμα), όπως τον έχει καθορίσει η ίδια η σκέψη στη γλώσσα. Το κατηγορήμα προσδιορίζεται σε ένα πρώιμο στάδιο, στο επίπεδο της γλώσσας και όχι στο επίπεδο του λόγου, ενώ η αναφορά του φορέα στη βάση, ή αλλιώς του

¹ Για τη θεωρία του Guillaume, βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1978).

² Boone, A. et Joly, A. (1996) *Dictionnaire Terminologique de la Systématique du Langage*.

κατηγορήματος στο υποκείμενο, αποτελεί αντιθέτως όψιμο στάδιο, στο επίπεδο του λόγου (Vassant 1998 & 2005).

Ως συνέπεια αυτής της διάκρισης ανάμεσα στον προσδιορισμό του υποκειμένου, με το οποίο συνδέεται το κατηγορήμα στο επίπεδο της γλώσσας, και στην αναφορά του κατηγορήματος στο υποκείμενο στο επίπεδο του λόγου, το ίδιο του επιθέτου είναι ότι δεν αναφέρεται στον εαυτό του. Είναι προορισμένο να βρει μια βάση, ένα υποκείμενο έξω από το ίδιο, εκτός του πεδίου της σημασίας του. Όπως το ουσιαστικό, έτσι και το επίθετο φέρει μια σημασία, αλλά ενώ στο ουσιαστικό ο φορέας της σημασίας, το κατηγορήμα, δηλώνει ήδη από τη γλώσσα τη φύση του υποκειμένου – γεγονός το οποίο αποτελεί αρχή της αναφοράς - στο επίθετο το κατηγορήμα δεν δηλώνει τη φύση του υποκειμένου στο επίπεδο της γλώσσας: η επιλογή του υποκειμένου πραγματοποιείται κατά την πραγμάτωση του λόγου. Έτσι, το επίθετο π.χ. *ωραίος* δε φανερώνει σε καμία περίπτωση από μόνο του σε τι υποκείμενο αναφέρεται. Η αναφορά του δεν ξεκινά, όπως αυτή του ουσιαστικού, από τη γλώσσα και έτσι μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως *ωραία* τόσο έμψυχα όντα όσο και άψυχα αντικείμενα ή αφηρημένες έννοιες. Αυτός ο μηχανισμός, σύμφωνα με τον οποίο η φύση του υποκειμένου δεν είναι προβλέψιμη από το ίδιο το κατηγορήμα στο επίπεδο της γλώσσας, ονομάζεται εξωτερική αναφορά. Το επίθετο είναι κατηγορηματικό μέρος του λόγου που χαρακτηρίζεται από εξωτερική αναφορά πρώτου βαθμού, καθώς το ουσιαστικό στο οποίο αναφέρεται, χαρακτηρίζεται από εσωτερική αναφορά. Αυτή ακριβώς η φύση του επιθέτου και η λειτουργία του στο επίπεδο της πραγμάτωσης του λόγου είναι που καθιστά ιδιαίτερη την εξέτασή του, ειδικά στο πλαίσιο της εννοιιακής σχέσης της συνωνυμίας.

3 Η εννοιιακή σχέση της συνωνυμίας

Η σύνδεση των θεωριών του Guillaume με θέματα που άπτονται της λεξικής σημασιολογίας είναι έμμεση. Στα μαθήματά του δήλωνε πως «δεν υπάρχουν απόλυτα συνώνυμα στη γλώσσα» (Guillaume, 2018). Βασική διάκριση της θεωρίας του, που εστιάζει στο επίπεδο βάθους της γλώσσας, είναι ο διαχωρισμός του *δυνάμει σημαίνον* στη γλώσσα, και του *ενεργεία σημαίνον*, στο λόγο. Η σημασία οργανώνεται στη γλώσσα, στο επίπεδο του *δυνάμει σημαίνον* το οποίο αποτελεί σταθερό σημείο αναφοράς και από το οποίο αντλεί το εκφώνημα σε συνάρτηση με τα εκάστοτε περιβάλλοντα του περικειμένου. (Thavaud-Piton, 2016: 143). Ο όρος *δυνάμει σημαίνον* εμφανίζεται σπανιότερα στα κείμενα του Guillaume, αλλά συναντάται πολύ συχνά στα έργα των γλωσσολόγων που εμπνεύστηκαν από τις θεωρίες του. Ο ίδιος ο Guillaume εξηγεί ότι η σχέση του *δυνάμει σημαίνον* με το σημείο είναι μόνιμη και το καθιστά σημαίνον, σε αντίθεση με το *ενεργεία σημαίνον* το οποίο αντιστοιχεί στην στιγμιαία αξία της χρήσης του σημείου κατά την πραγμάτωση του λόγου (DTSL, 1996: 382). Έτσι, το *δυνάμει σημαίνον* αποτελείται από το σύνολο των *ενεργεία σημαίνοντων*, όπως αυτά εκδηλώνονται στον λόγο. Στην ίδια κατεύθυνση, η Picoche (1992β:8) ορίζει το ρόλο του σημαίνοντος ως διαμεσολαβητικό ανάμεσα στο *δυνάμει* και στο *ενεργεία σημαίνον* με το τελευταίο να δηλώνει «κάθε έννοια ή κάθε εννοιιακή κατασκευή που επιτρέπει μια λογική ταξινόμηση αναδεικνύοντας διαφορετικές σημασίες» (Picoche, 1992α:78). Η συνωνυμία αποτελεί φαινόμενο που εκδηλώνεται στο επίπεδο του λόγου, αφού αφορά δύο σημασιακά αποτελέσματα που απορρέουν από δυο *δυνάμει γλωσσικά στοιχεία*.

3.1 Ορισμοί

Όσον αφορά τους ορισμούς της συνωνυμίας, παρατηρούμε πως οι διαφορές τους περιορίζονται στο επίπεδο της ορολογίας : σχετική ή μερική συνωνυμία, λογικοπροτασιακή συνωνυμία, παρασυνωνυμία, πλησιωνυμία, είναι κάποιοι από τους όρους που αποδίδουν τις διαβαθμίσεις στο εσωτερικό της, καθώς τα διαφοροποιητικά κριτήρια δεν παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από τη μια γλωσσολογική προσέγγιση στην άλλη. Το ίδιο παρατηρούμε και με την εφαρμογή των κριτηρίων ανάγνωσης, τόσο της αμοιβαίας λογικής συνεπαγωγής, όσο και –κυρίως- του βαθμού φυσικότητας, μέσω της μεθόδου της αλληλοϋποκαταστασιμότητας (Ξυδόπουλος, 2016: 129) ή αμφίδρομης υποκαταστασιμότητας (Μότσιου, 1994: 185).

Με τον όρο συνωνυμία αναφερόμαστε στην εννοιιακή σχέση δυο λέξεων οι οποίες θεωρούνται σημασιολογικά ισοδύναμες μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, ως συνώνυμα ορίζονται οι σημασιολογικά ισοδύναμες λεξικές μονάδες, με διαφορετικά σημαίνοντα, τα οποία ανακαλούν στο μυαλό μας το ίδιο σημαίνον (Μότσιου, 1994:188). Απαραίτητη προϋπόθεση για τη μελέτη του φαινομένου της συνωνυμίας αποτελεί το περικείμενο και ο ρόλος που επιτελεί στην αποσαφήνιση της έννοιας της λέξης και στην ενίσχυση ή απόρριψη της υπόθεσης της συνωνυμίας καθώς και στην οριοθέτηση και διαβάθμισή της. Ως εκ τούτου, η συνωνυμία εξετάζεται κυρίως τόσο σε φραστικό και σε προτασιακό επίπεδο, όσο και σε κειμενικά είδη μεγαλύτερης έκτασης γενικότερα.³ Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στη σχέση της συνωνυμίας των περιγραφικών ή ποιοτικών επιθέτων, των επιθέτων δηλαδή που περιγράφουν ή αξιολογούν αυτό που προσδιορίζουν. Τα επίθετα σημασιολογικά δηλώνουν την ποιότητα ή την ιδιότητα ενός ουσιαστικού. Στην πρόταση το επίθετο καταλαμβάνει το συντακτικό ρόλο του προσδιορισμού και δίνει πρόσθετες πληροφορίες για τους όρους με τους οποίους βρίσκεται σε σχέση. Στα παραδείγματα που έχουμε καταγράψει και κατηγοριοποιήσει συναντάται τόσο ως επιθετικός όσο και ως κατηγορηματικός (ονοματικός) ομοίωτος προσδιορισμός αναλόγως της ιδιότητας (μόνιμης ή προσωρινής) που προσδίδει στο ουσιαστικό που χαρακτηρίζει.

3.2 Κατανομική ανάλυση και οργάνωση πεδίων

Με αφετηρία τον τίτλο του μυθιστορήματος (*Les Misérables / Οι Άθλιοι*) συγκεντρώσαμε, τόσο από το πρωτότυπο κείμενο, όσο και από τις μεταφράσεις του τα επίθετα και τα συνώνυμά τους και δημιουργήσαμε το λεξικό -

³ Στη γλώσσα της λογοτεχνίας συναντούμε και συνώνυμα με την ευρύτερη έννοια του όρου. « Paris est synonyme de Cosmos » (*Les Misérables*, 2000 : 605), « το Παρίσι είναι συνώνυμο του κόσμου » (Λυκούδης : 802), « Aube et resurrection sont synonymes » (*ibid.*, 1266), « Αυγή και επανάσταση είναι συνώνυμα », (Λυκούδης : 1681), « Boue est synonyme de honte » (*ibid.*, 1319), « Η λάσπη είναι συνώνυμο της ντροπής » (Λυκούδης : 1748).

σημσιολογικό πεδίο της αθλιότητας (*champ lexical de la misère*). Η εξέταση των κατανομών, των γλωσσικών δηλαδή περιβαλλόντων μέσα στα οποία μπορεί να εμφανιστεί μια λεξική μονάδα, πραγματοποιείται τόσο στον παραδειγματικό όσο και στο συνταγματικό άξονα. Κατά τη σημσιολογική προσέγγιση, η λέξη εξετάζεται σε συνάρτηση με την κατανομή, τα περιβάλλοντα και τα παραδείγματα μέσα στα οποία εμφανίζεται, προκειμένου να καταγραφεί στο εννοιολογικό πεδίο. Σύμφωνα με την ονομασιολογική⁴ μέθοδο, οριοθετούμε ένα εννοιολογικό πεδίο στο οποίο αντιστοιχεί ένα δομημένο σύνολο επιθέτων (Soutet, 1995: 269) και θα αποτελέσει το λεξιλογικό μας πεδίο. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη θεματική ταξινόμηση, ξεκινάει από την ουσία του περιεχομένου για να περιγράψει το γλωσσικό σημείο, σε αντίθεση με τη σημσιολογική που ξεκινάει με το γλωσσικό σημείο και το συνδέει με την έννοια (την ουσία του περιεχομένου). Η ιεραρχική οργάνωση του λεξιλογίου σε πεδία συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας σφαιρικής εικόνας των διαφορετικών κατανομών των ισοδύναμων σημσιολογικών χαρακτηριστικών και προσφέρει το υλικό που χρειαζόμαστε για να προχωρήσουμε στην ανάλυση σε ελάχιστες σημασιακές μονάδες, αλλά έχει δεχτεί πολλές κριτικές όσον αφορά στην αποτελεσματικότητά της. Οι συνώνυμες λεξικές μονάδες θεωρούνται μορφήματα των οποίων η κατανομή μπορεί να είναι ταυτόχρονα ισοδύναμη και συμπληρωματική, άρα επικαλυπτική καθώς πληρούνται τα κριτήρια της υποκαταστασιμότητας τους σε κάποια, αλλά όχι σε όλα τα περιβάλλοντα. Ενώ οι σχέσεις της συνωνυμίας με την κατανομική ανάλυση δεν αμφισβητούνται, η φύση και τα όρια των σχέσεων αυτών έχουν αμφισβητηθεί. Ο Slatka παρατηρεί πως « η κατανομική ανάλυση είναι αποτελεσματική για την οργάνωση των λεξικών μονάδων σε πεδία, αλλά όχι πέρα από αυτό. Η ανάλυση σε ελάχιστα σημασιακά συστατικά είναι το επόμενο στάδιο » (D. Slatka, 1971: 97). Η αποτελεσματικότητά της μεθόδου αυτής είναι αποδεδειγμένη, παρά τις κριτικές που έχει δεχτεί. Ο Martin, αξιολογεί θετικά τον συνδυασμό των τεχνικών αυτών :

η δομική σημσιολογία αξιοποιώντας τις θεωρίες των Trier, Weisgerber, Migliorini και άλλων γύρω από την έννοια του πεδίου, συνδυάζοντας τις τεχνικές της κατανομικής ανάλυσης με τα δεδομένα της ανάλυσης σε ελάχιστα σημασιακά συστατικά, την οποία πρώτος πρότεινε ο Hjelmslev, κατάφερε να λύσει πολλά προβλήματα της σημσιολογίας. Οι λεξικές μονάδες με συγγενική σημσιολογική σχέση συγκεντρώνονται στον παραδειγματικό άξονα και δημιουργούν ένα σημσιολογικό πεδίο. Ακολουθεί η ανάλυσή τους σε ελάχιστα σημασιακά συστατικά (R. Martin, 1976: 9).

3.3 Το συνωνυμικό πεδίο των Αθλιών

Στο μυθιστόρημα, στην κατηγορία των αθλιών συγκαταλέγονται όχι μόνο οι οικονομικά αδύναμοι, αλλά κυρίως οι ηθικοί αυτουργοί των κοινωνικών ανισοτήτων και αυτοί που εκμεταλλεύονται όσους έχουν στερηθεί το δικαίωμα στη μόρφωση : « Τα λάθη των γυναικών, των παιδιών, των υπηρετών, των αδυνάτων, των ενδεών και των αμαθών είναι λάθη των συζύγων, των πατέρων, των δασκάλων, των αφεντικών, των δυνατών, των πλουσίων και των σοφών» (Λυκούδης:31), « Η πραγματική ανθρώπινη διαίρεση είναι τούτη: οι φτωχοί και οι σκοτεινοί. [...] Μαθαίνω να διαβάζω σημαίνει ανάβω φως» (Λυκούδης:1337). Στο σκοτάδι που επικρατεί στον κόσμο, ο Β.Ουγκώ βλέπει φως μόνο μέσα από την ψυχική καλλιέργεια, την πνευματική και διανοητική εξύψωση. Αλλά και οι αναφορές στην ανέχεια, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο σε ακραίες καταστάσεις, είναι πολλές και εκτενείς. Ο συγγραφέας περιγράφει λεπτομερώς πώς εκδηλώνονται όλα τα προβλήματα που απορρέουν από αυτή, ξεκινώντας από τα ίδια τα άτομα, την εξωτερική τους εμφάνιση, τις ενδυματολογικές και διατροφικές τους συνθήκες, τις συνθήκες διαβίωσής τους, τους χώρους κατοικίας τους και το εξωτερικό τους περιβάλλον, τις καθημερινές τους ανάγκες, τόσο σε υλικά όσο και σε πνευματικά αγαθά, τον χαρακτήρα τους και τις πνευματικές τους αναζητήσεις, αλλά και τις (δια)νοητικές τους δυνατότητες, από την επιθυμία τους για μόρφωση ως τα επικοινωνιακά τους μέσα και την χρήση της γλώσσας.

3.3.1 Το αρχισήμημα : «αρνητική συναισθηματική κατάσταση»

Προκειμένου να περιγράψει όλες τις εκφάνσεις της αθλιότητας, ο Β.Ουγκώ κάνει χρήση μιας μεγάλης γκάμας επιθέτων των οποίων ο «σημικός πυρήνας» είναι φορέας αρνητικού περιεχομένου καθώς κατά την ανάλυση των επιθέτων παρατηρούμε ότι αυτά απαρτίζονται από αρνητικά σημασιακά χαρακτηριστικά. Ο «σημικός πυρήνας [...] παρουσιάζεται ως ένα διαρκές σημικό ελάχιστο, ως μια σταθερά [...] ο συνδυασμός του σημικού πυρήνα με τα συμφραστικά σήματα προκαλεί [...] το σημασιακό αποτέλεσμα που ονομάσαμε σήμημα» (Greimas, 1995: 45). Ο Greimas, όπως και οι Pottier και Picoche χρησιμοποιούν τους όρους σήμα – σήμημα – αρχισήμημα για να δηλώσουν τα σημασιακά χαρακτηριστικά. Δύο ή περισσότερες λέξεις που ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου θεωρούνται συνώνυμες όταν έχουν το ίδιο σήμημα (Picoche, 1992-α: 99). Το αρχισήμημα «αρνητική συναισθηματική κατάσταση», το οποίο συγκεντρώνει το σύνολο των σημασιακών χαρακτηριστικών, και διατηρείται αμετάβλητο σε περίπτωση ουδετεροποίησης, δεν εξετάζεται σε συνάρτηση μόνο με την ίδια την κατάσταση ή το άτομο που νοιώθει έτσι, αλλά και με αυτό που μπορεί να προκαλέσει τέτοια κατάσταση. Τα επίθετα που οργανώνονται γύρω από το αρχισήμημά μας είναι, με αλφαβητική σειρά:

« abject, abominable, affreux, difforme, fétide, hideux, horrible, ignoble, immonde, infâme, infect, laid, malpropre, malsain, mauvais, méchant, mesquin, minable, misérable, odieux, sinistre, sordide, terrible, véneneux, venimeux, vil, vilain ».

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, είμαστε σε θέση να προχωρήσουμε σε υποδιαιρέσεις στο εσωτερικό του αρχισήμηματος. Κατά την ανάλυση των επιθέτων σε ελάχιστα σημασιακά χαρακτηριστικά, εστιάζουμε αρχικά στα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά τους και στις διαφορετικές κατανομές τους, όπως αυτές προέκυψαν από την

⁴ Βλ. Μότσιου, 1994: 175: «Ονομασιολογικό πεδίο ή εννοιολογική κατηγορία», και Ξυδόπουλος, 2016: 303 : «ονομασιοκεντρική ή ονομαστική προσέγγιση»

κατανομική ανάλυση και τα λεξικά σημασιολογικά πεδία. Το κριτήριο της υποκαταστασιμότητας σύμφωνα με το οποίο κάποια επίθετα μπορούν να αντικατασταθούν από κάποια άλλα με τα οποία μοιράζονται κοινά σημασιακά συστατικά (ή σήματα), θα επικυρώσει στη συνέχεια την αρχική μας υπόθεση περί συνωνυμίας .

3.3.2 Ανάλυση σε σημασιακά χαρακτηριστικά

Ήδη από την παραπάνω περιγραφή της εσωτερικής οργάνωσης των πεδίων διακρίνουμε πως το αρχισήμημα *αρνητική συναισθηματική κατάσταση* χαρακτηρίζει τρία σημασιακά πεδία : [ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ], [ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ] και [ΗΘΟΣ]. Για τη διάκριση των εννοιών στο εσωτερικό των πεδίων ακολουθήσαμε τις σημασιολογικές υποδιαιρέσεις του *Θησαυρού της Γαλλικής Γλώσσας (Trésor de la Langue Française)*. Μέσω της λεξικής αποσύνθεσης των λέξεων σε σύνολα σημασιακών χαρακτηριστικών (Ξυδόπουλος, 2017: 153) ξεχωρίσαμε τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά, τα οποία αποτελούν «σημάδι» της αντίθεσης και, με βάση τις κοινές ιδιότητες που εντοπίσαμε, χωρίσαμε τα επίθετα του αρχισήμηματος στα διαφορετικά σημασιακά πεδία. Έτσι, στο ένα σημασιακό πεδίο συγκεντρώνονται τα επίθετα των οποίων ο σημικός πυρήνας, οργανώνεται γύρω από το ευρύτερο πεδίο των αισθήσεων [ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ] και περιγράφουν εξωτερικά χαρακτηριστικά και καταστάσεις που προκαλούν *αρνητική συναισθηματική κατάσταση*, όπως *ασχήμια, βρώμα* κ.α. Στο δεύτερο, τα ίδια επίθετα χρησιμοποιούνται σε άλλα παραδείγματα για να περιγράψουν συναισθήματα [ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ] όπως *δυσaréσκεια, απέχθεια, μίσος, στεναχώρια, θλίψη, δυστυχία, αγωνία, φόβο, τρόμο*, ενώ στο τρίτο [ΗΘΟΣ], περιγράφουν άτομα, καταστάσεις, ιδιότητες, σκέψεις, με γνώμονα ηθικά και πνευματικά χαρακτηριστικά.

4 Οι μεταφράσεις των συνώνυμων επιθέτων

« Le traducteur est un peseur perpétuel d'acceptions et d'équivalents. Pas de balance plus délicate que celle où on met en équilibre les synonymes ». (V. Hugo, [Les Traducteurs], p. 632)

Μελετώντας τα είκοσι επτά αυτά επίθετα στα διάφορα περιβάλλοντα όπου εμφανίζονται, παρατηρούμε ότι στο εσωτερικό των σημασιακών πεδίων μπορούμε να εφαρμόσουμε το κριτήριο της υποκαταστασιμότητας ενός επιθέτου με άλλα χωρίς να επηρεάζονται οι συνθήκες αληθείας της έκφρασης. Η σύγκριση του πρωτότυπου κειμένου με τις μεταφράσεις του επιβεβαιώνει τη συνωνυμία των όρων και στις δυο γλώσσες, με ποικίλους τρόπους:

1) αρχικά παρατηρούμε, τόσο σε διαχρονική όσο και σε συγχρονική διάσταση, απόλυτη ομοφωνία των μεταφραστών ως προς την επιλογή συγκεκριμένων όρων κατά την απόδοση όρων στα ελληνικά:

Hugo	1457	ce qui est <i>affreux</i> , c'est de mourir sans la voir
Σκυλίτσης	1248	<i>φρικτόν</i> είνε
Αυγέρης s	368 / 536	<i>τό φρικτό</i> είναι πού
Σκουλούδης	1436	<i>τό φριχτό</i> είναι πού
Λυκούδης	1926	<i>Το φριχτό</i> είναι να

Παράδειγμα 1.

2) Μεγαλύτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποκλίσεις στην επιλογή όρου μεταξύ των μεταφραστών. Αυτά τα παραδείγματα είναι εξίσου πολλά και αποτελούν ένα επιπλέον επιχείρημα ως προς την ύπαρξη της συνωνυμίας. Κάποια από αυτά τα παραδείγματα εντάσσονται στην κατηγορία των πλησιώνυμων (Ξυδόπουλος, 2017:132), αφού παρουσιάζουν: α) γειννίαση των σημασιών δυο ή και περισσότερων λέξεων σε μια κλίμακα διαβάθμισης :

Hugo	683	L'homme est mauvais, l'homme est <i>difforme</i>
Αυγέρης	133 / 146	Ό άνθρωπος είναι κακός, [είναι] <i>άσ[χ]κημος</i>
Σκουλούδης	677	Ό άνθρωπος είναι κακός [...] είναι <i>κακομούτσουνος</i>
Λυκούδης	1926	Κακός ο άνθρωπος καί <i>ασουλούπωτος</i>

Παράδειγμα 2.

Στο ίδιο επίθετο, σε άλλα παραδείγματα συναντούμε και τα σύνθετα *άμορφος, δύσμορφος, κακόμορφος, παραμορφωμένος, κακόσχημος, ασ(κ)χημομούρης, ασ(κ)χημόμουτρο*, αλλά και *κακοσουλούπωτος, κακοφτιαγμένος, κακοτράχαλος, ακατασκευάστος, άγαρμπος* και *σακατεμένος*. Εκτός από το *άσχημος*, κανένα από τα υπόλοιπα επίθετα δεν περιλαμβάνεται στις μεταφράσεις των λεξικών:

- Ηπίτης: *δύσμορφος, δυσειδής, ειδεχθής, στρεβλός*
- Βαρβάτης: *δύσμορφος, δυσειδής, άσχημος*
- Kauffmann: *δύσμορφος, άσχημος*
- Πατάκης – Larousse: *δύσμορφος*.

β) ή και διαφορά στα πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά:

(i) *affreux* + N/ +An]/[+ Hum]:

Hugo	46 600	α) Maillard est <i>affreux</i> β) <i>l'affreux</i> Dautun
Σκυλίτσης	51 536	α) Ό Μαιλάρδος υπήρξε <i>φρικώδης</i> β) <i>τόν άποτρόπαιον</i> Δοτέν
Αυγέρης	75 / 64 19/19	α) Ό Μαγιάρ είναι <i>φρι[κ]χτός</i> β) <i>τό φριχτό</i> Ντωτέν
Σκουλούδης	46 590	α) Ό Μαγιάρ είναι <i>φρικτός</i> β) <i>τόν άπαισιο</i> Ντωτέν

Λυκούδης	69 793	α) Ο Μπαγιάρ ήταν <i>φριχτός</i> β) τον <i>απαίσιο</i> Ντοτέν
----------	-----------	--

Παράδειγμα 3.

Στο παράδειγμα αυτό παρατηρούμε και διαφορά στην κλίμακα διαβάθμισης: *απαίσιο, άποτρόπαιο, φριχτό, φρικώδης*
(ii) *affreux + N[-An]/[+concr]*:

Hugo	1440 1479	α) <i>affreuse</i> vieille cave moisie β) <i>affreuse</i> maison
Σκυλίτσης	1231 1271	α) παληό υπόγειο <i>έλεεινόν</i> β) τήν <i>οίκτράν</i> κατοικίαν
Αυγέρης	344 / 516 403/556	α) <i>άσχημο</i> , παλιό υπόγειο β) τό <i>φρικτό</i> σπίτι
Σκουλούδης	1419 1454	α) <i>φριχτό</i> παλιό υπόγειο β) τό <i>παλιό</i> σπιτο
Λυκούδης	69 1954	α) <i>φριχτό</i> κελάρι μουχλιασμένο β) στο <i>απαίσιο</i> αυτό σπίτι

Παράδειγμα 4.

Και στο παράδειγμα αυτό παρατηρούμε και διαφορά στην κλίμακα διαβάθμισης: *παλιό-, άσχημο, απαίσιο, φριχτό, οίκτρο.*

(iii) *affreux + N[-An]/[+abstr]*:

Hugo	368 1002	α) La guerre a d' <i>affreuses</i> beautés β) Mais l'argot est <i>affreux</i> !
Σκυλίτσης	338 851	α) Ο πόλεμος <i>έχει φρικτά</i> κάλλη β) Είνε <i>φρικώδες</i> τό ιδίωμα τούτο
Αυγέρης	88 / 82 199/40	α) Ο πόλεμος <i>έχει φρι[κ]χτές</i> όμορφίες β) Μά τό <i>άργκό</i> είναι <i>φριχτό!</i>
Σκουλούδης	354 992	α) Ο πόλεμος <i>έχει</i> όμορφίες <i>φρικαλέες</i> β) Τό <i>άργκό</i> είναι <i>φριχτό!</i>
Λυκούδης	491 1329	α) Ο πόλεμος <i>έχει</i> <i>απαίσιες</i> όμορφίες β) Μα η <i>αργκό</i> είναι <i>φριχτή</i>

Παράδειγμα 5.

Εδώ, όπως και στο παράδειγμα 1, υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των μεταφραστών ως προς την απόδοση του όρου *affreux*. Το επίθετο *φρικτός* που επικρατεί έναντι των υπολοίπων όρων που αποδίδουν στα ελληνικά το συγκεκριμένο επίθετο εμφανίζεται πρώτο στα λήμματα μόνο των πιο πρόσφατων λεξικών :

- Ηπίτης: *δεινός, φοβερός, φρικτός, φρικαλέος, φρικώδης, έκπληκτικός [...]* // *Είδεχθής, άπεχθής, δυσειδής, μυσσάρός, άποτρόπαιος.* // *Υπερβολικός.*

- Βαρβάτης : *δεινός, φοβερός, φρικτός.* // *άπεχθής, δυσειδής, άποτρόπαιος.*

- Kauffmann : *φρικτός, απαίσιος*

- Πατάκης – Lagousse : *φρικτός, αποκρουστικός, απαίσιος.*

3) Τα περισσότερα παραδείγματά μας όμως αποτελούν παραδείγματα λογικοπροτασιακών συνωνύμων καθώς «μπορούν να αλληλοϋποκατασταθούν σε οποιαδήποτε έκφραση χωρίς να επηρεαστούν οι συνθήκες αληθείας της έκφρασης αυτής» (Ξυδόπουλος, 2016:129) :

Hugo	1420 1474	α) un fourbe <i>abominable!</i> β) <i>abominable</i> menteur!
Σκυλίτσης	1210 1266	α) ένας <i>κατάπτυστος</i> ύποκριτής β) <i>ψεύτη έπονείδιστε</i> !
Αυγέρης	314 / 496 396/552	α) ένας <i>συχαιμένος</i> άπατεώνας! β) <i>άχρειε</i> ψεύτη !
Σκουλούδης	1400 1451	α) ένας <i>άπαίσιος</i> και <i>δόλιος</i> ύποκριτής ! β) <i>άπαίσιε</i> ψεύτη !
Λυκούδης	1881 1947	α) ένας <i>σιχαμερός</i> αγύρτης ! β) <i>παλιο</i> ψεύταρε !

Παράδειγμα 6.

Οι παρατηρήσεις που εγείρει το παράδειγμα 6 είναι οι εξής : α) η διαφορά στην κλίμακα διαβάθμισης μεταξύ των επιθέτων *παλιοψεύταρε, άπαίσιε, άχρειε, έπονείδιστε, συχαιμένος / σιχαμερός, άπαίσιος, κατάπτυστος.* β) Η θέση του επιθέτου επηρεάζει τη σημασία του ουσιαστικού και κατά συνέπεια τη μετάφρασή του. Ο ρόλος της φύσης του υποκειμένου είναι επίσης καθοριστικός στη διαδικασία προσδιορισμού της σημασίας. Αυτή η προσέγγιση του επιθέτου σε βαθιά δομή εγείρει παρατηρήσεις σχετικές με τη σύνταξη του. Σύμφωνα με τους γραμματικούς κανόνες που διακρίνουν δυο λογικές λειτουργίες του επιθέτου, το ταξινομικό επίθετο βρίσκεται πριν το ουσιαστικό και φανερώνει μια αντικειμενική και αναγνωρίσιμη ιδιότητα. Το μη ταξινομικό επίθετο, από την άλλη, βρίσκεται δεξιά του ουσιαστικού και το χαρακτηρίζει πιο υποκειμενικά, φανερώνει την στάση του (συν)ομιλητή είτε σε συναισθηματικό επίπεδο είτε σε επίπεδο αξιολογικής κρίσης. Σύμφωνα με αυτή την διαπίστωση που αφορά στους επιθετικούς προσδιορισμούς, η θέση του επιθέτου καθορίζει την αντικειμενικότητα ή όχι της κρίσης και η θέση του δεν είναι σταθερή καθώς παρεμβάλλουν και άλλοι παράγοντες τυπικοί, σημασίας ή/και ύφους. γ) παρατηρούμε την ομοιότητα στην απόδοση των όρων σε σχέση με τις μεταφράσεις τόσο των προηγούμενων παραδειγμάτων, όσο και των λεξικών. Εκτός από το *απαίσιος*, καμία άλλη

από τις μεταφράσεις των λεξικών δεν χρησιμοποιήθηκε από τους μεταφραστές κατά την απόδοση των επιθέτων του συγκεκριμένου παραδείγματος:

- Ηπίτης: *Μυσαρός, βδελυρός, στυγερός, άνόσιος, άπεχθής, άποτρόπαιος* // *Κατ' έκτ. Κάκιστος* // (οικ.), *έλεεινός, άθλιος*
- Βαρβάτης: *άποτρόπαιος, βδελυρός, μισαρός* // *έλεεινός, άθλιος*
- Kauffmann: *φρικτός, άποτρόπαιος, απαίσιος*
- Πατάκης – Larousse: *απαίσιος, άποτρόπαιος*

4) η σύγκριση και η αντιπαραβολή των όρων, τόσο μεταξύ τους, μέσω της κατανομικής ανάλυσης, όσο και με τους όρους που προτείνουν τα αντίστοιχα μονόγλωσσα λεξικά, ενισχύεται από τη σύγκριση και την αντιπαραβολή όλων των παραπάνω με τα αντίστοιχα δίγλωσσα λεξικά. Στο επίπεδο αυτό παρατηρούνται τα εξής φαινόμενα:

(i) σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται ο πρώτος όρος που δίνεται στη γλώσσα -στόχο να είναι κοινός στα διαφορετικά λεξικά και επικρατέστερος στα παραδείγματα των λογοτεχνικών μας μεταφράσεων:

Hugo	109	Le monde moral n'a pas de plus grand spectacle que celui-là : une conscience troublée et inquiète, parvenue au bord d'une <i>mauvaise</i> action
Σκυλίτσης	114	εις τήν άκμήν του νά πράξη τό <i>κακόν</i>
Αυγέρης	173/137	έτοιμάζεται νά [κάμη]κάνει τήν <i>κακή</i> πράξη
Σκουλούδης	106	έτοιμη γιά μιá <i>κακή</i> πράξη
Λυκούδης	148	που φτάνει στο <i>χειλος</i> μιας <i>κακής</i> πράξης

Παράδειγμα 7.

- Ηπίτης: *κακός, φαῦλος, μοχθηρός, σαθρός*
- Βαρβάτης: *κακός, άθλιος, έλαττωματικός* // *Αδέξιος, άπειρος* // *Βλαβερός, επίζημιος*. // *Απαίσιος, όλέθριος*. // *Κακότροπος, κακεντρεχής, πονηρός, φαῦλος*
- Kauffmann: *κακός, άθλιος, άσχημος, ασθενικός*
- Πατάκης – Larousse: *κακός, άσχημος, αηδιαστικός* // *λανθασμένος, λάθος* // *βλαβερός*.

Το συγκεκριμένο λήμμα του Πατάκης – Larousse παρουσιάζει μια πολύ ενδιαφέρουσα και πρωτοφανή για τη δίγλωσσα γαλλοελληνική λεξικογραφία πρωτοτυπία, καθώς διαχωρίζει στο εσωτερικό του λήμματος τις σημασιολογικές υποδιαίρεσεις σε διακριτές κατηγορίες, με υπολήμματα αντίστοιχα του *Trésor de la Langue Française*. Σε κάθε υποδιαίρεση το λήμμα εντάσσεται στο αντίστοιχο περικείμενό του καθιστώντας τις διαφορετικές μεταφράσεις πιο κατανοητές. Εκτός από το προσληπτικό επίπεδο, το λήμμα γίνεται πιο εύχρηστο και σε επίπεδο παραγωγής λόγου.

(ii) ο πρώτος όρος που δίνεται στη γλώσσα στόχο να χρησιμοποιείται από κάποιους από τους μεταφραστές μας αλλά όχι από όλους

Hugo	76	il se pourrait qu'il y eût de <i>méchantes</i> rencontres
Σκουλούδης	74	<i>κακό</i> συναπάντημα
Λυκούδης	107	<i>κακό</i> συναπάντημα

Παράδειγμα 8.

Η προτίμηση άλλου επιθέτου αντί του επικρατέστερου στα λεξικά δεν περιορίζεται, βέβαια, στο συγκεκριμένο παράδειγμα. Είναι μάλλον συνηθισμένη πρακτική, ιδίως κατά τη μετάφραση των επιθέτων ευρείας χρήσης, ο μεταφραστής να μην χρειάζεται να προστρέξει στη χρήση του λεξικού, παρά μόνο προς αναζήτηση συνώνυμου όρου.

- Ηπίτης: *Κακός, πάγκακος, πικρολόγος, ό έχων έλλειψιν καλοσύνης έπιρρεπής εις τό νά πράττη τό κακόν* // *διαβολικός, σατανικός*.

- Βαρβάτης: *Κακός*. // *Κακεντρεχής, μοχθηρός*. // *Άπεχθής, επικίνδυνος*. // *άθλιος, ούτιδανός, έλεεινός*. *Un homme méchant, βλάσφημος, κακολόγος*. // *Un méchant homme, πονηρός*. [...] // *Θορυβοποιός, un mauvais enfant, παιδίον θορυβοποιόν*. // *Σκυθρωπός, κατηφής*

- Kauffmann: *κακός, μοχθηρός, άσχημος, ελεεινός*. *Un homme méchant. Un méchant homme*. Ένας *κακός άνθρωπος*

Πατάκης – Larousse: *κακός, άγριος, που δαγκώνει, μοχθηρός* // *απαίσιος, άσχημος*.

Βλέπουμε δυο παραδείγματα χρήσης του επιθέτου από το λεξικό του Βαρβάτη και τα ίδια παραδείγματα από το λεξικό του Kauffmann. Η απόκλιση στην απόδοση είναι σύνηθες φαινόμενο. Όμως εδώ παρατηρούμε, όπως και στο παράδειγμα 6, πώς η θέση του επιθέτου επηρεάζει τη σημασία της φράσης στο λεξικό του Βαρβάτη και κατά συνέπεια τη μετάφρασή της.

(iii) Αντί του πρώτου, προτιμώνται κάποιοι από τους υπόλοιπους όρους που περιέχονται στο λήμμα:

Hugo	1478	le vilain père !
Σκυλίτσης	1270	τόν <i>κακόν</i> αυτόν πατέρα!
Αυγέρης	400/555	ό <i>κακός</i> πατέρας
Σκουλούδης	1453	τόν <i>κακόν</i> μου τόν πατέρα !
Λυκούδης	1952	Τι <i>κακός</i> !

Παράδειγμα 9.

- Ηπίτης: *Δύσμορφος, άσχημος*. // *Ένοχλητικός, άηδής, άσχημος* // *Φιλάργυρος*. // *Αισχρός, μισαρός, φαῦλος, άχρειός, άνθρωπος ούτινος ή διαγωγή ή οι λόγοι έχουσι τό άναίσχυντον, τό φαῦλον*.

- Βαρβάτης: *Δυσειδής, άσχημος*. // *άηδής, άπειρόκαλος*. // *όκληρός, δυσάρεστος*. // *Αισχρός, ρυπαρός, κακοήθης* (έπί προσώπων, λόγων καί πράξεων) // *επικίνδυνος, κακοήθης*

- Kauffmann: *άσχημος, κακός, πονηρός*

- Πατάκης – Larousse: *αποκρουστικός, αντιαισθητικός, άσχημος, έέρος, άθλιος, κακός*

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα η εκφραστικά μαρκαρισμένη χρήση του επιθέτου δεν γίνεται αντιληπτή παρά μόνο από το περικείμενο των λογοτεχνικών μας μεταφράσεων. Παραθέτουμε ενδεικτικά τη μετάφραση του Λυκούδη από το συγκεκριμένο απόσπασμα: «Από πότε έχετε έρθει; Γιατί δεν μας ειδοποιήσατε; Ξέρετε πως έχετε πολύ *αλλάζει*; *Τι κακός!*»

Αρρώστησε και μεις δεν το μάθαμε!». Στο Πατάκης – Larousse η αναφορά δεν επισημαίνεται ως συναισθηματική / συγκινησιακή συνυποδήλωση (Μότσιου, 1994: 187) : « 2. [méchant] κακός, *tu es un vilain garçon ! είσαι κακό παιδί!*» και δεν γίνεται αντιληπτό ότι η χρήση του επιθέτου στο συγκεκριμένο περιεχόμενο απαλώνει την αρχική αρνητική του δήλωση (Γούτσος 2015 : 89).

(iv) Γνωρίζοντας ότι το λήμμα ενός δίγλωσσου λεξικού παρέχει επίσης ισοδύναμα του λήμματος στη γλώσσα-στόχο αλλά και αριθμό αποδόσεων που μπορούν να γίνουν εσφαλμένα αντιληπτές ως συνώνυμα, ο μεταφραστής λαμβάνει υπόψη τις πληροφορίες, τόσο για το συγκεκριμένο όσο και τις σχετικές με τα συμφραζόμενα που περιέχονται στο λήμμα (Βλαχόπουλος 2015: 94). Οι πληροφορίες αυτές ορίζουν και τη ή τις σημασίες κάποιας λέξης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα παραδείγματά μας :

Hugo	105 368	α) méditation hideuse β) contresens hideux!
Σκυλίτσης	110 354	α) Έν τῷ μέσω τῆς κακεντρεχοῦς ταύτης μελέτης β) εἰδεχθῆς ὀξύμωρον!
Αυγέρης	167 / 133 110/101	α) μέσα στήν ἀπαίσια σκέψη του β) Ἀπεχθῆς ἀντινομία
Σκουλούδης	101 101	α) Μέσα σ' αὐτήν τήν ἀπαίσια περισυλλογή β) Ἀντίθεση φρικαλέα
Λυκούδης	144 508	α) στον απαίσιο αυτό διαλογισμό β) Αποκρουστική αντίφαση

Παράδειγμα 10.

- Ηπίτης: Εἰδεχθέστατος, εἰδεχθῆς, ἀσχημότητος. // Ἀποτρόπαιος, βδελυρός
- Βαρβάτης Δυσειδῆς, εἰδεχθῆς, ἀπεχθῆς, ἀποτρόπαιος.
- Kauffmann : αποκρουστικός, βδελυρός, ἀποτρόπαιος
- Πατάκης – Larousse : οἰκτρός, βδελυρός, αποκρουστικός, ἀπεχθῆς, εἰδεχθῆς, ἀποτρόπαιος.

4.1 Συσσώρευση επιθέτων

Η περιγραφή, με την υποκειμενικότητα που της αναλογεί, αποτελεί μια επιπλέον δυσκολία για τον μεταφραστή κατά την απόδοσή της, καθώς η επιλογή του αντίστοιχου – ισοδύναμου επιθέτου απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και δεξιοσύνη. Το μυθιστόρημα βρίθει περιγραφών και ο μεταφραστής καλείται, μεταξύ άλλων δυσκολιών, να αποδώσει και την πληθώρα των επιθέτων που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας με την περίφημη δεξιοσύνη του, χωρίς να υπερφορτώνει το κείμενο.

Hugo	73	Tout cet ensemble était hideux, petit, lugubre et borné
Σκυλίτσης	78	Τά πάντα δέ πένθημα, θλιβερά καί ἀποτρόπαια
Αυγέρης	117 94	Όλο αυτό τό σύνολο ἦταν ἄσχημο, μικρό πένθιμο καί στενόχωρο Τό σύνολο ἔδειχνε ἄσχημο, μικρό πένθιμο καί στενόχωρο
Σκουλούδης	70	Όλα αυτά μαζί ἦταν ἀπαίσια, λειψά, πένθημα, πληχτικά
Λυκούδης	103	Όλο τούτο το σύνολο ἦταν ἀπαίσιο, λειψό κακορίζικο καί πένθιμο

Παράδειγμα 11.

Hugo	758	Sans doute ils paraissaient bien dépravés, bien corrompus, bien avilis, bien odieux même
Σκυλίτσης	674	τά πλάσματα ταῦτα ἐφαίνοντο διεφθαρμένα, ἐπονεϊδιστα, μισαρά μάλιστα τά πιό ἀρχεῖα ὄντα
Αυγέρης	254/251	Βέβαια φαίνονταν πολύ γαλασμένοι, [πολύ] πεσμένοι, πολύ προστυχωμένοι, μισητοί μάλιστα
Σκουλούδης	756	Βέβαια φαίνονταν πολύ ἐξαχρειωμένοι, πολύ γαλασμένοι, πολύ ξεπεσμένοι, μπορεῖ καί ἀπαίσιοι
Λυκούδης	1018	Φαίνονταν βέβαια ὄντα διαλυμένα, διεφθαρμένα, εκφυλισμένα, ἀξιομίσητα ἴσως

Παράδειγμα 12.

Hugo	759	le taudis [...] était abject, sale, fétide, infect, ténébreux, sordide
Σκυλίτσης	675	τό κατάλυμα [...] ὑπήρχε βδελυρόν, ρυπαρόν, δυσῶδες, σκοτεινόν, γλίσχρον
Αυγέρης	256/253	Ἡ βρωμοκέλα [...] ἦταν [ἀθλία] ἄθλια, [ἀκάθαρτη], βρωμοῦσε, ἦταν σκοτεινή, κ' ἔδειχνε φοβερή φτώχεια
Σκουλούδης	757	Τό ἀχούρι [...] ἦταν ἐλεεινό, βρώμικο, μολυσμένο, ἄθλιο, νοσηρό
Λυκούδης	1020	Ἡ φωλιά [...] ἦταν ἀπαίσια, βρωμερή, κάκοσμη, μολυσμένη, σκοτεινή καί τρισάθλια

Παράδειγμα 13.

Hugo	593	cette cale étroite fétide, obscure, sordide, malsaine, hideuse, abominable
Σκυλίτσης	528	τήν στενήν, τήν δυσῶδη, σκοτεινήν, ἐκκωφαντικήν, μισματώδη, εἰδεχθῆ, καί ἀποτρόπαιον ἐκείνην τροπίδα
Αυγέρης	8/10	τό ἀμπάρι αυτό τό στενό, τό βρώμικο, τό σκοτεινό, τό ἄσ[χ]ικημο
Σκουλούδης	582	γιά νά γίνει αυτό τό ἀμπάρι τό στενό, τό μολυσμένο, τό σκοτεινό, τό νοσηρό, το ἀνθυγιεινό, τό ἀπαίσιο, τό φριχτό
Λυκούδης	784	το στενόχωρο, ρυπαρό, σκοτεινό, νοσηρό, κάκοσμο, φριχτό καί ἀπαίσιο αυτό ἀμπάρι

Παράδειγμα 14.

Hugo	1005	la langue laide, inquiète, sournoise, traître, venimeuse, cruelle, louche, vile, profonde, fatale, de la misère
Σκυλίτσης	853	ή δύσμορφος, ή ἀνήσυχος, ή συνθηματική, ή προδότις, ή δηλητηριώδης, ή τραχεία καί πλήρης ὀμότητος, ή ἀπαίσια, ή χαμερπῆς γλώσσα τῆς πενίας
Αυγέρης	199/43	γλώσσα ἄσχημη, ἀνήσυχη, [σκυθρωπή], προδότρα, φαρμακερή, σκληρή, διφορούμενη, πρόστυχη

		βαθ[ε]ιά, άπαισία, είναι ή γλώσσα τής δυστυχίας
Σκουλούδης	994	γλώσσα άσχημη, άνήσυχη, ύποκριτική, προδοτική, φαρμακερή, σκληρή, ύποπτη, ποταπή, βαθείά και μοιραία γλώσσα τής άθλιότητας
Λυκούδης	1332	η άσχημη, κρυψίβουλη, ύπουλη, φαρμακερή, προδοτική, ωμή, χαμόσυρτη, βαθιά και μοιραία γλώσσα τής άθλιότητας

4.2 Επίθετα με μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης

Η αναζήτηση του όρου αρχικά μέσα από τις διαφορετικές μεταφράσεις, και έπειτα στα λεξικά, τόσο στα δίγλωσσα όσο και στα μονόγλωσσα της γαλλικής και της ελληνικής γλώσσας, εξασφαλίζει στον μεταφραστή τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε μια γκάμα συνώνυμων επιθέτων. Οι ομοιότητες στους ορισμούς, στα μεταφράσματα, αλλά και μεταξύ τους, δεν επιβεβαιώνουν απλά την ύπαρξη της συνωνυμίας, αλλά αποκαλύπτουν και μια άλλη διάστασή της, η οποία αναδύεται μέσα από την διαγλωσσική προσέγγισή της. Η καταγραφή των παραδειγμάτων με τα περικείμενά τους μας επιτρέπει να έχουμε μια σφαιρική άποψη των διαφορετικών κατανομών των συνώνυμων επιθέτων και των αντίστοιχων μεταφράσεών τους. Τόσο από τις λογοτεχνικές μας μεταφράσεις όσο και από αυτές των λεξικών παρατηρούμε ότι συνώνυμοι δεν είναι μόνο οι όροι που παρατάσσονται ανά σημασιακό πεδίο, αλλά και οι περισσότεροι από τους όρους των διαφορετικών σημασιακών πεδίων μεταξύ τους. Από τα είκοσι επτά επίθετα του αρχισημήματός μας, τα δέκα που σημειώνουν τη μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης στο πρωτότυπο είναι, κατά φθίνουσα σειρά εμφάνισης, τα εξής:

mauvais, terrible, misérable, affreux, hideux, horrible, sinistre, laid, abominable και *difforme*. Συγκρίνοντας τους όρους με τους οποίους τα επίθετα αυτά αποδίδονται στα δίγλωσσα γαλλοελληνικά λεξικά που εξετάζουμε, παρατηρούμε:

α) ότι βρίσκονται σε σχέση ελεύθερης εναλλαγής μεταξύ τους (Μότσιου, 1994: 186):

β) ότι οι λογοτεχνικές μεταφράσεις (Α.Μ.) έρχονται να συμπληρώσουν τη λίστα αυτών των μεταφράσεων με νέες προτάσεις:

1) *mauvais*

- Ηπίτης : *Κακός, φαύλος, μοχθηρός, σαθρός*

- Βαρβάτης : *Κακός, άθλιος, ελαττωματικός Βλαβερός, έπιζήμιος. Άπαίσιος, όλέθριος. Κακότροπος, κακεντρεχής, πονηρός, φαύλος*

- Kauffmann : *κακός, άθλιος, άσχημος, ασθενικός*

- Πατάκης – Larousse : *κακός, άσχημος, [...] βλαβερός*

- Α.Μ.: *αλ[ι]ητήριος, άχρειος, , καταχθόνιος, κολασμένος, σατανικός, τιποτένιος, ύποπτος [mauvaise mine: ύποπτη φάτσα] χαμένος*

2) *terrible*

- Ηπίτης : *Τρομερός, φοβερός, δεινός, βλοσυρός, ίκανός νά ένσπείρη τόν τρόμον. Σφοδρός, ίσχυρότατος Παράδοξος, έκπληκτικός, άλλόκοτος, παράξενος άσχημος*

- Βαρβάτης : *Τρομερός, φοβερός// (μεταφ.) Δεινός, σφοδρός, καταπληκτικός,*

// *Άθλιος, άνιαρός. // Παράδοξος, άλλόκοτος, ιδιότροπος. // άπαίσιος*

- Kauffmann : *φοβερός, συνταρακτικός, καταπληκτικός,, ανυπόφορος*

- Πατάκης – Larousse : *τρομερός, φοβερός, δεινός, ανυπόφορος, φρικτός, // καταπληκτικός,*

Θαυμάσιος

Α.Μ. *άβάσταγος, άγριος, άθλιος, άποτρόπαιος, ειδεχθής, επίφοβος, εφιαλτικός, κακός, οργίλος, παγερός τρομα[κ]χτικός, φρικαλέος, φρικώδης, ώμός*

3) *misérable*

- Ηπίτης : *άθλιος, δύσμοιρος, ταλαιπωρος, κακοδαίμων, δυστυχής, κακορροϊζικός, οϊκτρός, έλεεινός, πανάθλιος, τρισάθλιος, [...] μίζερος, πτωχός, // περιφρονητέος // άχρείος, φαύλος, μηδαμινός*

- Βαρβάτης : *δύστηνος, ταλαιπωρος, δυστυχής, αζιολύπητος, άθλιος/ μοχθηρός, πονηρός, απαίσιος / ευτελής, μηδαμινός*

- Kauffmann : *Άθλιος, εξαθλιωμένος, ασήμαντος, πανάθλιος*

- Πατάκης – Larousse : *άθλιος, εξαθλιωμένος, μηδαμινός, ασήμαντος, παλιο--, άχρείος*

Α.Μ. -

4) *affreux*

- Ηπίτης : *Δεινός, φοβερός, φρικτός, φρικαλέος, φρικώδης, // Εϊδεχθής, άπεχθής, δυσειδής, μυσαρός, άποτρόπαιος. // Υπερβολικός*

- Βαρβάτης : *Δεινός, φοβερός, φρικτός. // άπεχθής, δυσειδής, άποτρόπαιος*

- Kauffmann : *φρικτός, απαίσιος*

- Πατάκης – Larousse : *φρικτός, αποκρουστικός, απαίσιος, τρομερός*

Α.Μ. *άγωνιδέστατος, άθλιος, άηδής, ανατριχιαστικός, άσχημος, άχρειος, βαρύς, βρώμικος, δεινός, , έλεεινός, έφιαλτικός, θανάσιμος, μαύρος, οϊκτρός, τρομαχτικός, φρικιαστικός, , χείριστος*

5) *hideux*

- Ηπίτης : *Εϊδεχθέστατος, ειδεχθής, άσημότατος. // Άποτρόπαιος, βδελυρός*

- Βαρβάτης : *Δυσειδής, ειδεχθής, άπεχθής, άποτρόπαιος, άσημότατος*

- Kauffmann : *αποκρουστικός, βδελυρός, άποτρόπαιος*

- Πατάκης – Larousse : *οικτρός, βδελυρός, αποκρουστικός, άπεχθής, ειδεχθής, άποτρόπαιος*

Α.Μ. *[ά]άγριος, [ά]αηδής, [ά]άθλιος, [ά]ακάθατος, αντιπαθητικός, [ά]απαίσιος, [ά]άσχημος, άχρειος, βρωμερός, γελοιός, δυσειδής, έλεεινός, κακεντρεχής, κακόμορφος, κακός, καταχθόνιος, μιάρός, μοχθηρός, μυσαρός, πένθιμος, σιχαμερός, σιχαμένος, στυγερός, τερατόμορφος, τερατώδης, τρομερός, φοβερός, φονικός, φρικαλέος, φρι[κ]χτός*

6) *horrible*

- Ηπίτης : Φρικτός και φρικώδης, ό προξενών φρίκην, φρικαλέος, φοβερός, τρομακτικός, στυγερός. [...] // Κάκιστος, έλεεινός
- Βαρβάτης : Φρικώδης, άποτρόπαιος, βδελυρός, άθλιος ύπέμετρος
- Kauffmann : φρικτός, απαίσιος, τρομερός, φοβερός
- Πατάκης – Larousse : φρικτός, φρικιαστικός, τρομακτικός, απαίσιος, φρικαλέος, αποτρόπαιος / αποκρουστικός, πανάσχημος, κακόσχημος, αηδιαστικός
- Α.Μ. απειγνωσμένοι, βλοσυρός, δεινός, είδεχθής, ζοφώδης, μυσαρός, οδυνηρός, τερατώδης
- 7) *sinistre*
- Ηπίτης : Απαίσιος, σκαιός, άποτρόπαιος. // Δυσοίωνος, όλέθριος, // Δυστυχεστάτος
- Βαρβάτης : Απαίσιος, δυσοίωνος. // Φοβερός, στυγερός, άποτρόπαιος. // Κατηφής, σκαιός, σκυθρωπός // Μοχθηρός, κακός, όλέθριος, άπενκταίος
- Kauffmann : απαίσιος, άσχημος, θλιβερός
- Πατάκης – Larousse : απειλητικός, τρομακτικός, απαίσιος, διαβολικός, κακός / θλιβερός, απαίσιος
- Α.Μ. άνατριχιαστικός, , [ά]απόκοσμος, άποκρουστικός, βλαβερός, επίβουλος, επικίνδυνος, ζοφερός, κακορίζικος, , κατάμαυρος, μακάβριος, πένθιμος, πονηρός, πυκνός, σκοτεινός, στυ[ι]γνός, τραγικός, τρομερός, φρικαλέος, φρικιαστικός, φρι[κ]χτός
- 8) *abominable*
- Ηπίτης : Μυσαρός, βδελυρός, στυγερός, άνόσιος, άπεχθής, άποτρόπαιος // Κάκιστος. έλεεινός, άθλιος. άχρειέστατος
- Βαρβάτης : άποτρόπαιος, βδελυρός, μυσαρός. // έλεεινός, άθλιος
- Kauffmann : φρικτός, αποτρόπαιος, απαίσιος
- Πατάκης – Larousse : απαίσιος, αποτρόπαιος
- Α.Μ. αίσχυρός, ακατονόμαστος, άνόσιος, άσχημος, άφόρητος, άχρειός, βρώμικος, δόλιος, έπονείδιστος, κατάπτυστος, καταραμένος, οϊκτρός, σχαμένος, σχαμερός, φοβερός, φρικαλέος
- 9) *laid*
- Ηπίτης : Είδεχθής, δυσειδής, άσχημος, κοινώς, κακομούτσουνος // Άπρεπής
- Βαρβάτης : Δυσειδής, κακόμορφος, άσχημος, // (μεταφ.) Άπρεπής
- Kauffmann : άσχημος
- Πατάκης – Larousse : άσχημος, κακάσχημος, κακός
- Α.Μ. άκαλαίσθητος, άχαρις, δύσμορφος
- 10) *difforme*
- Ηπίτης : Δύσμορφος, δυσειδής, είδεχθής, στρεβλός
- Βαρβάτης : Δύσμορφος, δυσειδής, άσχημος
- Kauffmann : δύσμορφος, άσχημος
- Πατάκης – Larousse : δύσμορφος
- Α.Μ. [ά]άγαρμος, άκατασκενάστος, [ά]άμορφος, [ά]απαίσιος

5 Συμπεράσματα

Τόσο από τα παραδείγματα που παραθέσαμε παραπάνω όσο και από την τελευταία αυτή λίστα των επιθέτων, παρατηρούμε: 1) τα περισσότερα από τα επίθετα που αποτελούν το αρχισήμημά μας μπορούν να εναλλάσσονται στο ίδιο περικείμενο, χωρίς να διαταράσσονται οι συνθήκες αληθείας, ούτε ο βαθμός φυσικότητας. 2) Οι διαφορές που συναντούμε στα λογικοπροτασιακά συνώνυμα είναι κυρίως στο επίπεδο ύφους, ενώ στα πλησιώνυμα είναι τόσο στην κλίμακα διαβάθμισης όσο και στο ποιο ενεργείας και στα πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά. 3) Τα παλαιότερα λεξικά περιλαμβάνουν περισσότερα παραδείγματα και προτείνουν περισσότερες μεταφράσεις. Στα σύγχρονα λεξικά παρατηρούμε άνιση έκταση στην ανάλυση και παράθεση παραδειγμάτων, ειδικά αν αντιπαραβάλουμε το λήμμα *mauvais* που καταλαμβάνει μια ολόκληρη σελίδα, με το λήμμα *difforme* που αποτελείται μόνο από το επίθετο *δύσμορφος*. 4) Το επίθετο *misérable* - ίσως και λόγω της ιδιαιτερότητάς του, καθώς αποτελεί τον τίτλο του μυθιστορήματος- είναι το μόνο από τα δέκα επίθετα του οποίου οι μεταφράσεις καλύπτονται από τις προτάσεις των λεξικών. Ωστόσο, το ελληνικό του αντίστοιχο *άθλιος* συναντάται ως μετάφραση και πολλών άλλων επιθέτων. 5) Στα υπόλοιπα επίθετα παρατηρούμε ότι οι λογοτεχνικές μεταφράσεις συμπληρώνουν την εικόνα του επιθέτου διευρύνοντας το σημασιακό του πεδίο μέσω των διαφορετικών περικειμένων. Στις λογοτεχνικές μεταφράσεις συναντούμε και τις μεταφράσεις των λεξικών και τις μεταφράσεις που έχουμε συγκεντρώσει στη λίστα παραπάνω. Είναι αξιοσημείωτο ότι υπάρχουν παραδείγματα που συγκεντρώνουν έναν μεγάλο αριθμό επιθέτων που εντοπίζονται μόνο στις λογοτεχνικές μεταφράσεις, όπως τα : *hideux* (30), *sinistre* (20), *affreux* (17), *abominable* (16) και *terrible* (14). 6) Τέλος, σε μια αντίστροφη προσέγγιση, τα επίθετα που εμφανίζονται πιο συχνά κατά την απόδοση των συγκεκριμένων επιθέτων στα ελληνικά είναι τα: *κακός, απαίσιος, φρικτός, τρομερός, άσχημος* και *άθλιος*. Η μελέτη τόσο της συνωνυμίας τους όσο και της απόδοσής τους στη γαλλική γλώσσα αναδεικνύει μέσα από μια ανατόφευκτη κυκλικότητα τη σχέση που συνδέει τα συγκεκριμένα επίθετα μεταξύ τους. Ο Martin προτείνει ως μέσο αποφυγής της κυκλικότητας του λεξικογραφικού έργου την αναζήτηση των πιθανών μεταφράσεών του. Το νόημα ενός εκφωνήματος μπορεί να οριστεί από το σύνολο των πιθανών μεταφράσεών του τόσο ενδόγλωσσικών όσο και διαγλωσσικών. Συνεχίζοντας, αναφέρεται στα οφέλη της περικειμενικής ανάλυσης, στην αναζήτηση δηλαδή της σημασίας του όρου ενός εκφωνήματος μέσα από ένα σύνολο γλωσσικών περικειμένων στα οποία εμφανίζεται (Martin, 1976). Η αναφορά των διαφοροποιητικών σημασιολογικών χαρακτηριστικών ως αποτέλεσμα αυτής της μεθόδου μπορεί να συμβάλλει στην αποσαφήνιση της αμφισημίας και της πολυσημίας των όρων καθώς και στην ιεράρχηση της δομής του λήμματος.

Με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη σύγκριση των όρων με αυτούς που χρησιμοποιούνται στις μεταφράσεις τόσο τις λογοτεχνικές όσο και των διγλωσσών λεξικών, αλλά και τους ορισμούς που παρατίθενται στα μονόγλωσσα λεξικά, παρατηρούμε ότι το ίδιο επίθετο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολλά και διαφορετικά περιεχόμενα καθώς και ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, πληροί το κριτήριο της αλληλοϋποκαταστασιμότητας. Αυτό οφείλεται στη φύση του και στη δυνατότητα αναφοράς του, ως κατηγορήμα, σε πολλά και διαφορετικά υποκείμενα. Η διαγλωσσική μελέτη της συνωνυμίας του επιθέτου μέσα από τις μεταφράσεις του και η αντιπαραβολή τους με τις μεταφράσεις των διγλωσσών λεξικών διαχρονικά αποδεικνύει πως στα παλαιότερα λεξικά γινόταν μεγαλύτερη αναφορά σε παραδείγματα. Η παράθεση παραδειγμάτων από έγκριτες μεταφράσεις, σε διαχρονική και συγχρονική κλίμακα, μπορεί να συμβάλλει στον εμπλουτισμό του λήμματος και κατ' επέκταση στην αποσαφήνιση περιπτώσεων συνωνυμίας αλλά και πολυσημίας, συνεισφέροντας σημαντικά στην αποτελεσματικότερη χρήση του λεξικού.

6 Βιβλιογραφία

I.

- Hugo, V. (2000). *Les Misérables*. Édition établie et annotée par Maurice Allem. Paris : Bibliothèque de la Pléiade, nrf, éditions Gallimard, Premier dépôt légal : 1951 :
- Victor Hugo. *Οι Άθλιοι*. Κατά την μετάφραση Ί. Σκυλίτση, 2 τόμοι, (Πλήρεις καί άνευ ουδεμιᾶς περικοπῆς τοῦ κειμένου, μετά πολλῶν καί καλλιτεχνικῶν εικόνων). Ἀθήναι: Ἐκδότης Οκονόμου, (χ.χ.).
- Βίκτωρ Ουγγώ. *Οι Άθλιοι*. Μετάφρασις Μ. Αὐγέρη, Βιβλιοθήκη «Ἐκλεκτά Ἔργα», Ἀρ. 51-55, 5 τόμοι. Ἀθήναι: Βιβλιοπωλεῖον Γεωργίου Ι. Βασιλείου, 1922 (1ος, 2ος, 3ος τ.), 1925 (4ος, 5ος τ.).
- Βίκτωρ Ουγγώ. *Οι Άθλιοι*. Μετάφραση ἀναθεωρημένη – συμπληρωμένη καί προλογική κριτική Μ. Αὐγέρη, 2 τόμοι. Ἐπίτιμος γενική ἐποπτεία Οκταβίου Μερλιέ, Διευθυντοῦ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἀθήναι: Ἐκδοτικὸς ἐπιμορφωτικὸς ὀργανισμὸς, 1958.
- Βίκτωρ Ουγγώ. *Οι Άθλιοι*. Πλήρης μετάφρασις ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τῆς Edition Nationale, ὑπὸ Μ. Σκουλούδη, 2 τόμοι. Ἀθήναι: Ἐκδόσεις «Περγαμηνᾶ», Δημοτράκος, 1958.
- Βίκτωρ Ουγγώ. *Οι Άθλιοι*. Μετάφραση Μ. Λυκούδης, 5 τόμοι. Ἀθήναι: Νεανική Βιβλιοθήκη, Κλασική λογοτεχνία, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, (1988), 2000.

II.

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1978). Ψυχοσυστηματική της μετοχής στην κοινή νεοελληνική, *Φιλολόγος* 13, Θεσσαλονίκη, σσ. 311-319.
- Βαλετόπουλος, Φ. (2014). Décrire l'état psychologique de peur. In : Γαβριηλίδου, Ζ., Ρεβυθιάδου, Α. *Μελέτες αφιερωμένες στην ομότιμη καθ. Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη*. Καβάλα: Σαΐτα, σσ.165-178.
- Βαρβάτης, Κ. *Λεξικὸν Γαλλοελληνικόν, Dictionnaire franco-grec*. Ἐκδοσις νέα ἀναθεωρηθεῖσα, διορθωθεῖσα καί συμπληρωθεῖσα ὑπὸ Ε.Γ. Καραθάνου. Ἀθήναι : Ἐκδ. οἶκος Ι. Σιδέρης, 1918.
- Βλαχόπουλος, Σ. (2015). *Η μετάφραση οικονομικῶν κειμένων ὡς διαπολιτισμική ἐπικοινωνία γνῶσεων, Διαπολιτισμική ἐπικοινωνία στην οικονομία*, σσ.75-106 https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/212/1/chapter03_15149.pdf.
- Βλάχος, Ἄ. *Ἑλληνογαλλικὸν λεξικόν*. Ἀθήναι : Ἐκδ. οἶκος Ι. Σιδέρης, 4^η ἔκδοσις, 1963.
- Boone, A., Joly, A. (1996). *Dictionnaire terminologique de la systématique du langage*. Paris : L'Harmattan, coll. « sémantiques ».
- Γαλλοελληνικὸ Λεξικὸ, Dictionnaire français-grec moderne*. (2018) Ἀθήναι: Πατάκης - σε συνεργασία με τον εκδοτικό οἶκο Larousse, responsable éditorial Georgios Galanes.
- Γούτσος, Δ., Φραγκάκη, Γ. (2015) Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωματίων κειμένων. Ἀθήναι : ΣΕΑΒ, https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/1932/1/00_master_document_Goutsos.pdf
- Chevalier, J.-Cl., Launay, M., Molho, M., Sur la nature et la fonction de l'homonymie, de la synonymie et de la paronymie. In : Fuchs, C. (dir.), *L'ambiguïté et la paraphrase*, Caen, Centre de Publications de l'Université de Caen, p.45-52.
- Chomsky, N. (1975). *Questions de sémantique*. Trad. de l'anglais par B. Cerquiglini. Paris : Seuil, L'ordre philosophique.
- Crystal, D.(2003). *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μετάφραση Γ. Ευδόπουλος. Ἀθήναι: Πατάκης.
- Douay ; C ; Roulland, D : (1990). *Les mots de Gustave Guillaume : Vocabulaire technique de la psychomécanique du langage* : Rennes : PUR :
- Fuchs, C., (1988). L'ambiguïté et la paraphrase en linguistique. In : Fuchs, C. (dir.), *L'ambiguïté et la paraphrase*, Caen, Centre de Publications de l'Université de Caen, pp.p.15-20.
- Greimas ; A.J.(1995). *Sémantique structurale : Recherche de méthode*. Paris : PUF ; Coll. Formes Sémiotiques.
- Greimas ; A.J.(2005). *Δομική Σημασιολογία. Αναζήτηση μεθόδου*. Μετάφραση Παρίσης Γ., Επιμέλεια Κατωμένους Ε. Ἀθήναι : Ἐκδόσεις Πατάκης.
- Guillaume, G. (1994). *Langage et science du langage*. Paris-Québec : A.-G. Nizet, Presses de l'Université Laval.
- Guillaume, G. (2018). *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. Leçons de l'année 1940-1941 (vol. 26)*. Laval :PUL.
- Guimier, Cl. (1988), Incidence, ambiguïté et paraphrase. Approche psychomécanique. In : Fuchs, C. (dir.), *L'ambiguïté et la paraphrase*, Caen, Centre de Publications de l'Université de Caen, pp. 77-81.
- Guimier, Cl. (1991), Sur la fonction d'attribut du sujet : approche psychomécanique. In : Gaulmyn, M.-M. et Rémi-Giraud, S. (dirs), *À la recherche de l'attribut*. Lyon, Presses de l'Université de Lyon, p. 209-235.
- Ηπίτης, Α. *Μέγα Γαλλοελληνικὸν Λεξικόν*. Προσθήκαι εἰς τα στοιχεία Α-Β-Γ-Δ. Ἀθήναι: Ἐκδόσεις Ἀ/φῶν Τολιδή, (1977), 2000.
- Λεξικό της Κοινῆς Νεοελληνικῆς*,(2013). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Ἴδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Martin, R. (1976). *Inférence, antonymie et paraphrase, éléments pour une théorie sémantique*. Paris : Librairie C.

- Klincksieck, Bibliothèque française et romane.
- Μότσιου, Β. (1994). *Στοιχεία Λεξικολογίας, Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία*. Αθήνα: Νεφέλη / Γλωσσολογία, 9.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε..
- Ξυδόπουλος, Γ. (2017). *Λεξικολογία, Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Παντελοδήμος, Δ., Lust, C. (1996). *Γαλλο-Ελληνικό Λεξικό, Dictionnaire français grec moderne*. Athènes : Librairie Kauffmann, Distribution Internationale Hatier.
- Picoche, J. (1992-α). *Précis de lexicologie française, L'étude et l'enseignement du vocabulaire*. Nathan Université, coll.fac. linguistique, Série « Linguistique ».
- Picoche, J. (1992-β). *Structures sémantiques du lexique français*. Paris : Nathan -Recherche, Linguistique Française.
- Pottier, B.(1976). *Sémantique et logique*. Paris : J. P. Delarge, coll. Univers sémiotiques, sous la direction de A.-J. Greimas, Editions Universitaires.
- Pottier, B.(1992). *Sémantique générale*. Paris : P.U.F., coll. Linguistique Nouvelle.
- Robert, P. (1985). *Le Grand Robert de la langue française, dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 2e édition revue et enrichie par Alain REY, 9 vol. Montréal-Paris : Dictionnaires Le Robert.
- Rontogianni, A. (2006). *Sémantique et traduction. Problèmes de polysémie et de synonymie à travers les traductions grecques des Misérables de V.Hugo*. Thèse de Doctorat, Université Paris-Sorbonne, Paris IV (υπό έκδοση).
- Slatka D. (1971) Esquisse d'une théorie lexico-sémantique: pour une analyse d'un texte politique (Cahiers de doléances). In: *Langages*, 6e année, n°23, Le discours politique, sous la direction de Louis Guespin, Jean-Baptiste Marcellesi, Denise Mالدidier et Denis Slatka. pp. 87-134.
- Stefanini ; J. (1992). Quelques remarques sur la notion d'incidence. In : *Linguistique et Langue Française*. Paris : éditions du CNRS, pp. 193-201.
- Σύγχρονο Ελληνογαλλικό Λεξικό, Dictionnaire grec-français*. (1998) Συγγραφική ομάδα : Βράτσου, Ε., Γαλάνης, Γ.Φ., Καραντζόλα, Ε., Παπάζογλου, Χ., Tonnet, H., Τσαμαδού- Jacobberger, Et. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Thavaud-Piton ;S. (2016). *Sémantique lexicale et psychomécanique guillaumienne*. Limoges :Lambert-Lucas.
- Trésor de la langue française, dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècles (1789–1960)*, publié sous la direction de Paul Imbs, tomes 1 à 14. Paris : éd. du C.N.R.S., 1971, tomes 15 et 16, sous la direction de Bernard Quemada, INaLF. Paris : Gallimard, 1994.
- Valette, M. (2007). Remarques sur la genèse du concept d'effectation chez Gustave Guillaume. In *Psychomécanique du langage et linguistiques cognitives*, Actes du XIe Colloque International de l'AIPL, Montpellier (France), les 8, 9 et 10 juin 2006. Limoges :Lambert-Lucas, pp. 99-108.
- Vassant, A. (1998). De la théorie de l'incidence, encore. In : *La ligne claire: De la linguistique à la grammaire : mélanges offerts à Marc Wilmet à l'occasion de son 60e anniversaire*, Paris-Bruxelles, Duculot, coll : Champs linguistiques, pp. 355-366.
- Vassant, A. (2005), Dire quelque chose de quelque chose ou de quelqu'un et la théorie de l'incidence de Gustave Guillaume. In : *Langue française*, n°147, La langue française au prisme de la psychomécanique du langage. Héritages, hypothèses et controverses. Paris : Larousse, pp. 40-67.